

MINISTERSTW
WYZNAŃ RELIGIJNYCH I OŚWIECENIA PUBLICZNEGO.

PROGRAM NAUKI
W SZKOŁACH POWSZECHNYCH
SIEDMIOKLASOWYCH

ROBOTY, ROBOTY KOBIECE,
GOSPODARSTWO DOMOWE.

WYDANIE CZWARTE.

WARSZAWA — 1924
SKŁAD GŁÓWNY: „KSIĄŻNICA-ATLAS“ TOW. NAUCZ. SZKÓŁ. WYŻ.
WARSZAWA, NOWY ŚWIAT Nr. 59. — LWÓW, CZARNIECKIEGO 12.
DO NABYCIA WE WSZYSTKICH KSIĘGARNIACH.

ROBOTY.

CEL NAUKI:

- 1) Kształcenie zmysłów, a przede wszystkim wzroku i dotyku.
- 2) Kształcenie poczucia piękna.
- 3) Rozbudzenie i rozwijanie zdolności twórczych.
- 4) Kształcenie wytrwałości, samodzielności, spostrzegawczości i dokładności w pracy.
- 5) Rozbudzenie zamiłowania do pracy fizycznej i wyrobienie dla niej szacunku.
- 6) Rozwijanie i wzmacnianie sił umysłowych i fizycznych.
- 7) Praktyczne zaznajomienie młodzieży z fizycznymi i chemicznymi właściwościami papieru, drzewa, metalu, barwników i t.p.
- 8) Praktyczne zaznajomienie młodzieży z użyciem najniezbędniejszych narzędzi, używanych do obrabiania tektury, drzewa, ewentualnie metalu.
- 9) Stosowanie w praktyce wiadomości, nabytych podczas lekcji matematyki, fizyki, chemii i rysunków.

Program szczegółowy.

Oddział 1.

(Dla chłopców i dziewcząt).

Roboty z papieru. a) Cięcie papieru barwnego (okładkowego lub błyszczącego) nożyczkami na paski od 2 do 4 cm, szerokości. Rozcinanie tych pasków na kwadraty, prostokąty i trójkąty i układanie z tych figur szlaków, gwiazd i t. p. a następnie naklejanie. (Wyciętymi kolorowymi figurami mogą posługiwać się również dzieci przy nauce arytmetyki i geometrii).

b) Wycinanki z kolorowego błyszczącego papieru. Łatwe wycinanki z jednego kawałka papieru barwnego składanego w 40 lub 80 wzdłuż osi równoległej.

Roboty ze słomy i лыka, ewentualnie z raffi. Plecenie warkoczy. (Warkocz te mogą służyć do opatrywania drzwi na zimę, lub też dzieci z wyższych oddziałów mogą z nich zszywać słomianki, pantofle i t. p.).

Ozdoby choinkowe (przed Bożem Narodzeniem). Łańcuchy z papieru kolorowego lub ze słomek i gwiazdek papierowych.

Narzędzia: nożyczki i linijka z podziałką milimetrową.

Materiały: papier okładkowy, papier cienki różnobarwny, słoma, лыko, raffa, klejster introligatorski.

Oddział II.

(Dla chłopców i dziewcząt).

Roboty z papieru. a) Cięcie z kolorowego kartonu nożem lub nożyczkami pasków od 5 do 10 mm, szerokości i robienie z tych pasków zakładki do książek, podkładek pod wazoniki i t. p. Torebki trójkątne i prostokątne z szarego papieru do cukru i mąki; koperty do listów, wiatraki i t. p. Składanie odpowiednio wyciętego papieru w kształty ławek, stołów, krzeseł i t. p.

b) Dalszy ciąg wycinanek z barwnego papieru. Wycinanki z papieru składanego wzdłuż osi równoległych, a następnie wzdłuż osi dośrodkowych (dla otrzymania układu gwiazdowego).

Roboty ze słomy, лыka i raffi. Słomianki, maty.

Ozdoby choinkowe. Łańcuchy, chorągiewki, pająki i różne ozdoby z żółędzi, orzechów i skorupki jajek.

Narzędzia i materiały jak w oddziale I.

Oddział III.

(Dla chłopców i dziewcząt).

Roboty z papieru i kartonu. a) Zszywanie notesów i kasetów. Zasadnicze bryły geometryczne: sześciąt, prostopadłościąt, graniastóp, ostrosóp, walec, stożek. Pudełeczka do waty, szpilek i stalówek. Modele budynków i sprzętów domowych.

b) Dalszy ciąg wycinanek z barwnego papieru. Wycinanie liści, kwiatów i sylwetek zwierząt.

Ozdoby choinkowe. Pająki, koszyczki, gniazdzka, latarki, domki, szopki, pudełeczka. Te przedmioty mogą być zdobione wycinankami.

Narzędzia: nożyczki, nożyki, cyrkle żelazne, kątownice żelazne (20X30 cm.), trójkąt i linijka z podziałką milimetrową.

Materiały: karton różnobarwny, papier biały, szary i kolorowy, klejster introligatorski, igły, nici.

Oddział IV.

(Dla chłopców i dziewcząt).

Roboty z tektury. Figury geometryczne. Pudełeczka otwarte kwadratowe i prostokątne, piórniki, pudełeczka z przykrywkami. Oprawianie bruljonów i cienkich książek. Teczki, bloki do rys.

Wycinanki z barwnego papieru. Kompozycje wycinankowe.

Materiały: tektura, papier biały i kolorowy, klejster, igły i nici.

Oddział V.

(Dla chłopców).

Roboty z drzewa, oparte na systemie szwedzkim. Obsadka do pióra, podpórki do kwiatów, ząb do grabi lub brony, etykiety do drzew, krzewów, kwiatów i kluczy, palant, wieszadło do kluczy, nóż do rozcinania papieru.

Oddział VI.

(Dla chłopców).

Roboty z drzewa: Trzonek do młotka, deska do krajania chleba lub do siekania mięsa, podstawka pod doniczkę, wieszadło do ubrania, półmetrowka, piórniki żłobiony, ramka do fotografii, pudełeczko z przykrywką.

Oddział VII.

(Dla chłopców).

Roboty z drzewa: Półeczki, szufelka do kaszy, skrzynka do szczotek, skrzynka do noży i widelców, ramki do fotografii, łatwe przyrządy do nauki fizyki.

Uwaga: Powyższy program slöjdu drzewnego wymaga pracowni, zaopatrzonej w warsztaciki stolarskie i komplet narzędzi. W szkołach, które tego nie mają, można posługiwać się przy obrabianiu drzewa mniejszą ilością narzędzi (głównie nożem i ośnikiem) lub też zastosować tak zwany slöjd piłeczkowy.

Mając do rozporządzenia tylko noże i ośniki, chłopcy mogą wystrugać ząb do grabi lub brony, etykietkę do drzew lub krzewów, podpórkę do kwiatów, palant. Chłopcy starsi w oddziale VI i VII mogą wystrugać łopatkę do masła, łopatkę do smarowania osi, spręciki dla lalek, wózeczki, a zdolniejsi chłopcy mogą strugać płaskie figurki, krzyże, kapliczki i t. p.

Rozporządzając zaś piłkami, pilnikami, młotkami oraz zwyczajnymi stołami z przysrubowaniami do nich podstawkami i imadełkami, można do szkoły wprowadzić slöjd piłeczkowy, a wtedy mogą chłopcy robić pudełka, piórniki, piłeczki, saneczki, mebelki dla lalek (ławeczki, krzeselczka, łóżeczka, stoliczki, parawaniki, szafeczki, kredensiki), a nawet łatwe przyrządy do nauki fizyki, jako to: wagi, dźwignie, różne systemy bloków, wiatraczki, windy, podstawki do epruwetek i t. p.

Zaznaczyć jednak należy, że chociaż struganie nożem i slöjd piłkowy mogą być z wielką korzyścią wprowadzone do szkoły, nie dają jednak tak poważnych wyników pod względem pedagogicznym, jak slöjd drzewny, oparty na systemie szwedzkim, który umożliwia bardzo dokładne wykończenie przedmiotu, zaznajamia ze sposobami obrabiania i wiązania drzewa używanymi w stolarstwie i z użyciem dużej ilości najbardziej używanych narzędzi stolarskich.

W odpowiednich warunkach można w oddziałach wyższych wprowadzić zamiast slöjdu drzewnego lub też z nim równorzędnie—slöjd koszykarski. I w tej gałęzi slöjdu przestrzegać ściśle należy stopniowania trudności, zarówno co do podatności materiału, jak i kształtu wyrabianych przedmiotów. Rozpoczynać należy od koszyczków małych z pedyku, przeplatanych rają i stopniowo przechodzić do koszyczków większych, wyrabianych z wikliny. Zaznaczyć tutaj należy, że chociaż nauka koszykarstwa ma dużą wartość praktyczną, to jednak slöjd koszykarski nie posiada tych zalet pedagogicznych, co slöjd tekturowy i drzewny.

Oddział V, VI, VII.

(Dla dziewcząt).

Dla dziewcząt w tych oddziałach należy prowadzić w dalszym ciągu slöjd tekturowy. W V oddziale dziewczęta mogą robić pudełeczka o kształtach bardziej wytwornych (okrągłe, owalne), zdobiąc je wycinankami, oraz mogą oprawiać cienkie książki w tekturę. W oddziale VI i VII przejść można do pudełek większych i ozdobniejszych, mogących służyć do grzebieni, chusteczek, rękawiczek, do robót kobiecych, a następnie do ozdobnych teczek, bibularzy, ramek i do oprawiania grubszych książek w nieco ozdobniejsze okładki. Program ten może być bardzo urozmaicony i daje możność uczennicom przejawiać swą samodzielność i artystyczne uzdolnienia.

Gdy zupełnie niema warunków do wprowadzania slöjdu tekturowego, można zużyć te godziny na roboty kobiece (w szerszym zakresie) lub gospodarstwo domowe.

Wskazówki ogólne.

Roboty ręczne, umiejętnie nauczane i poważnie traktowane, przyczyniają się bardzo dodatnio do umysłowego i fizycznego rozwoju młodzieży.

Roboty ręczne w szkole nie powinny być traktowane ani jako zabawka, ani jako rzemiosło, lecz wyłącznie jako przedmiot ogólnokształcący, rozwijający zarówno duszę, jak i ciało dziecka.

Chociaż głównym celem wprowadzenia robót ręcznych do szkoły są względy natury czysto pedagogicznej, to jednak można być pewnym, że jednym z dodatnich rezultatów nauczania robót ręcznych w szkole powszechnej będzie niezawodnie rozkwit polskiej sztuki i polskiego rzemiosła.

Nauczyciel pilnie powinien baczyć na to, aby przedmioty, wykonane przez uczniów, były zrobione dokładnie i czysto. Nawet te przedmioty, do których wyrobu użyty był wyłącznie nóż, powinny być tak dokładnie wykonane, jak tylko pozwala na to tak prymitywne narzędzie. Unikać należy lakierowań i zabarwień, ukrywających niedokładność wykonania lub zmierzających do ukrycia istotnych cech materiału, z którego przedmiot jest wyko-

nany. Upiększenia należy stosować tylko do tych przedmiotów, których charakter na to pozwala. Do ozdobienia nadają się pudełeczka, noże do przecinania papieru i t. p. Nie powinny zaś być zdobione kołeczki do grabi, trzonki do młotków, siekierzyska, palanty, wałki do ciasta i t. p. Naogół ze zdobieniem trzeba być bardzo ostrożnym, gdyż łatwo dzieci można sprowadzić na manowce. Jak widać z programu, każdy przedmiot, wykonany przez uczniów, ma pewną wartość użytkową. Ta użyteczność wyrabianych przedmiotów zachęca bardzo młodzież do pracy, ale nie należy jej uważać za cel główny robót ręcznych. Największą wartość pedagogiczną mają tu wysiłki umysłowe i fizyczne, na jakie zdobywać się musi uczeń przy pracy.

Każdy przedmiot, mający być wykonany czy to z drzewa, czy z tektury, musi być uprzednio narysowany przez ucznia w rzutach, ewentualnie jako siatka (przy robotach z tektury). Po zaaprobowaniu rysunku przez nauczyciela uczeń przystępuje dopiero do wykonania przedmiotu ściśle według wymiarów, podanych na rysunku.

Aby rozwijać w uczniach zdolności twórcze oraz samodzielność i planowość w pracy, uczniowie co jakiś czas powinni robić modele własnego pomysłu. Aby uczeń nie zniechęcił się do pracy przez wyrób zbyt trudnych i skomplikowanych przedmiotów, nauczyciel powinien czuwać nad tem, aby uczeń wybierał takie przedmioty, które mógłby wykonać przy pomocy znanych mu dobrze narzędzi i przy zastosowaniu ćwiczeń już przyswojonych. Nauczyciel powinien również zwracać uwagę i na to, aby projektowany przez ucznia do wykonania przedmiot odpowiadał wymaganiom estetycznym i aby był prosto i celowo konstruowany. Projektowany przez ucznia model własnego pomysłu musi być również uprzednio narysowany, a do rysunku powinien być załączony plan pracy i wymieniony materiał, z którego przedmiot ma być wykonany. Dopiero po zatwierdzeniu projektu przez nauczyciela uczniowie mogą przystąpić do wykonywania. Nie należy jednak wymagać od uczniów robienia zbyt wielkiej ilości samodzielnych modeli, gdyż to zbyt nuży uczniów i nauczycieli, a zarazem powstrzymuje uczniów w poznawaniu nowych ćwiczeń i nowych narzędzi.

Rozpoczynając od oddziału czwartego, a lepiej i wcześniej, lekcje robót ręcznych powinny się odbywać w odpowiednio urządzonych pracowniach. Aby uczniowie mogli pracować w dobrem powietrzu, a nie w zaduchu i kurzu, pracownia musi być przestronna, widna i dobrze przewietrzana, gdyż z rodzaju samej pracy wynika szybsze zanieczyszczanie powietrza, niż w zwykłej klasie. Powierzchnia podłogi w pracowni, przeznaczonej dla 40 uczniów, powinna wynosić około 90 metrów kwadratowych. Do pracowni powinien przylegać pokój, mający około 25 m.² podłogi, przeznaczony na przechowanie materiałów i wykonanych modeli. Pracownia powinna być zaopatrzona w dostateczną ilość warsztatników (jeden warsztat dwuosobowy na dwóch uczniów), w szafki na narzędzia i niewykończone prace uczniów, w tablicę ścienną i stół dla nauczyciela.

Chcąc wywierać dodatni wpływ na rozwój zamiłowania do ładu, czystości i porządku wśród naszej młodzieży, należy dołożyć wszelkich starań, aby ten ład i porządek panował w pracowni. W tym celu należy tak urządzić pracownię, aby każde narzędzie miało stałe miejsce (w szafie lub na półce), na które po użyciu powinno być przez uczniów składane. Warsztatniki po pracy powinny być również doprowadzane przez uczniów do zupełnego porządku. Na przechowanie materiałów powinny być wyznaczone odpowiednie teki, półki, szafy. W pracowni nauczyciel ma najlepszą sposobność nauczania młodzieży szanowania dobra publicznego. Pod koniec pracy nauczyciel lub jeden z uczniów powinien sprawdzić, czy materiały i narzędzia są złożone na odpowiednie miejsca i czy żadnego z nich nie brak. Uczniowie opuszczają pracownię po wyraźnym stwierdzeniu przez nauczyciela, że pracownia została doprowadzona do zupełnego porządku. Pożądaną jest rzeczą, aby nauczyciele przedmiotów ogólnokształcących pozostawali w stałym kontakcie z nauczycielami robót ręcznych, a wtedy da się łatwo pogodzić pracę metodyczną z potrzebami bieżącymi życia szkolnego. Tak na przykład robiąc pudełka z tektury lub drzewa, uczniowie mogą nadać im kształty i wymiary, odpowiednie do umieszczania w nich okazów mineralogicznych i t. p.

Przez odpowiednie postawienie nauki robót ręcznych uczniowie tak się wyćwiczą, że robienie map plastycznych, przyrządów do fizyki i chemji w godzinach, wolnych od zajęć szkolnych, nie będzie przedstawiało dla nich poważniejszych trudności.

Nasuwa się jeszcze zagadnienie, co robić z przedmiotami, wykonanymi przez chłopców podczas lekcji slōjdu. Możliwy jest tutaj cały szereg rozwiązań tej kwestji. Najlepiej jednak będzie, gdy wyrobione przedmioty należeć będą do uczniów z tem jedynie zastrzeżeniem, że pewien procent tych robót (25 do 50) ma prawo szkoła zatrzymać u siebie jako pomoce naukowe, pamiątki dla osób zwiedzających szkołę i t. p.

Wskazówki dotyczące wycinanek.

Wycinanki umiejętnie prowadzone są potężnym środkiem, kształcącym młodzież szkolną. Wycinanki budzą w dzieciach ogromne zainteresowanie, rozwijają wyobraźnię, kształcą poczucie barw i są najwłaściwszą metodą ćwiczeń dekoracyjnych. Wobec wielkiego rozpowszechnienia zdobnictwa wycinankowego wśród naszego ludu jest rzeczą nader pożądaną, aby szkoła polska, czerpiąc materiał z dorobku kulturalnego naszego ludu, nie pozwoliła zniknąć tym, czysto swoistym, a tak pięknym tradycjom zdobniczym, ale przeciwnie przyczyniła się do ich dalszego rozwoju i uszlachetnienia. Łatwość techniki wycinankowej, stosunkowo niedrogi materiał pozwalają na powszechne wprowadzenie wycinanek do szkoły ludowej. Wycinki, mając cel same w sobie, mogą służyć jednak jednocześnie jako znakomity środek pomocniczy przy początkowym nauczaniu.

Wycinanka powinna być odręczną, to jest ciętą bez pomocy ołówka. Winna nosić ślady narzędzia, któremu zawdzięcza powstanie, t. j. nożyczek prostych. Krój powinien być śmiały i energiczny. Nie jest to bynajmniej wadą wycinanki, gdy będzie na niej znać ślady każdego poszczególnego cięcia nożyc.

Jako ćwiczenia wstępne dla oswojenia dziecka z wycinaniem bezpośrednio kształtu można polecić wycinanie z papieru nieskładanego form takich, jak trójkąt, kwadrat, prostokąt, kółko, pierścień, serce i t. p.

W ćwiczeniach wycinankowych dają się rozróżnić następujące kategorie:

a) Układanki z papierów różnobarwnych w pewnym porządku dekoracyjnym — regularnym. Takież układanki na zapełnienie danego pola.

b) Wycinanki z jednego kawałka papieru barwnego, składanego we czworo lub ośmoro wzdłuż osi równoległych względem siebie — w celu otrzymania układu rzędowego.

c) Wycinanki z jednego kawałka papieru barwnego, składanego wzdłuż osi dośrodkowych, dla otrzymania układu gwiazdowego.

d) Kompozycje wielobarwne, swobodne na zapełnienie pola danego kształtu np. kwadratu, prostokąta, wielokąta, koła i t. p.

e) Wycinanie z papieru barwnego (bez uprzedniego rysowania konturu ołówkiem) sylwetek liści, kwiatów, owoców, zwierząt, ludzi.

f) Stylizacja form powyższych w papierach wielobarwnych, naklejanych jedne na drugie lub jedne obok drugiego.

Pożądane jest dawać tym wszystkim wycinankom zastosowanie, np. naklejając je na pudełka, teczki i t. p. Dziewczynki mogą z najbardziej udatnych wycinanek brać wzory na aplikacje.

W oddziałach wyższych dopuszczone są ćwiczenia światłocieniowe, polegające na tem, że sylwetę barwną danego przedmiotu uzupełnia się sylwetą światła (połysków) i cieni — każde w innej barwie, dbając przytem o wykrycie stanowczego kształtu jednych i drugich.

Wskazówki, dotyczące robót z papieru, kartonu i tektury.

Roboty z kartonu i tektury są nie tylko ćwiczeniem rąk i oka, ale także studjami form bryłowych, opartymi o zasadę geometryczną. Jest to żywa, pogładowa nauka geometrii z zastosowaniem do celów praktycznych. Jednocześnie trzeba wnieść do tych zajęć element piękna przez dążenie do szlachetnych proporcji i do harmonji barw.

Wstępem do tych robót będzie wycinanie figur geometrycznych, przeplatanie wielobarwnych pasków papieru, robienie torebek, kopert i t. p. Następnie zaś można przejść do

zszywania cienkich kajetów, notesików oraz do sklejania zasadniczych brył geometrycznych.

Każda bryła powinna być najpierw dokładnie narysowana w rozłożeniu (siatka), według wskazówek nauczyciela, następnie wycięta nożem, potem sklejona w bryłę i ewentualnie ozdobiona.

Po sklejeniu sześciianu i prostopadłościanu dzieci powinny zrobić jedno lub dwa pudełeczka składane, ewentualnie klejone, kształtu sześciennego lub prostopadłościennego. Po sklejeniu walca, graniastoslupa i stożka powinny dzieci zrobić odpowiednich kształtów latareczki, pudełeczka, domki, sprzączki dla lalek i t. p.

W oddziale IV dzieci są już starsze i o tyle mocniejsze, że mogą sobie poradzić z materiałem oporniejszym, ale zato znacznie trwalszym—z tekturą. Po wycięciu kilku zasadniczych figur geometrycznych (kwadrat, trójkąt, prostokąt) dzieci mogą przystąpić do robienia najrozmaitszego kształtu pudełek, a następnie do robienia teczek, bloków i oprawiania cienkich książek. Pożądaną jest rzeczą, aby chociaż część zrobionych przez dzieci przedmiotów była następnie ozdobiona bądź to przez oklejenie całości papierem kolorowym (o ile to jest możliwe, przez siebie wykonanym) lub też jednobarwnym, na który nakleja się motywy zdobnicze wycinankowe. Można też naklejać ozdoby wycinankowe wprost na biały szkielec bryły. Zalecić jednak należy, aby rozkład zdołbin był w naturalnym związku z kształtem bryły, podkreślającej zasadnicze linje i kierunki. W szkołach wiejskich pożądanym jest, aby w motywach zdobienia przestrzegano ducha, cechującego zdobnictwo ludowe tej okolicy, w której położona jest szkoła. W tym celu jest rzeczą pożądaną, aby nauczyciel do muzeum szkolnego zbierał przede wszystkim okazy dawnej sztuki ludowej, jakie mu się uda odnaleźć u gospodarzy, a więc tkaniny, garnki, misy, wycinanki i t. p. Przy robieniu pudełek, skrzynek, modeli chat, czy to z drzewa czy z tektury, pożądanym jest przestrzeganie proporcji i charakteru danych chat i dawnych sprzętów ludowych. Wogóle nauczyciel robót ręcznych podczas robót czy to z drzewa czy z tektury winien wzbudzać poszanowanie dla zabytków dawnej rodzimej sztuki polskiej, tak skrzętnie zbieranych dziś przez muzea i tak wyniszczonych przez wojnę i wypieranych przez współczesne banalne meble miejskie.

Wskazówki, dotyczące robót z drzewa.

Roboty z drzewa stanowią najpiękniejszy, najbardziej kształcący, a zarazem najlepiej metodycznie opracowany dział robót ręcznych. Czem jest glina dla małego dziecka, tem stać się powinno drzewo dla chłopców kilkunastoletnich. Ze względu na różnorodność materiału i wielostronne jego zalety oraz ze względu na dużą ilość narzędzi, niezbędnych do obrabiania tego materiału, wreszcie ze względu na nieskończone bogactwo form, jakie z drzewa osiągnąć można, slöjd drzewny jest nieocenionym środkiem, kształcącym młodzież.

Najogólniejsze wskazówki, odnoszące się do prowadzenia slöjdu drzewnego, są zawarte w rozdziale „Wskazówki ogólne“, a wskazania odnoszące się do ozdobienia, omówione są w rozdziale: „Wskazówki, dotyczące prowadzenia robót z papieru, kartonu i tektury“.

Spis narzędzi

niezbędnych do slöjdu kartonowego i tekturowego.

	Dla oddziału, złożonego z 20 uczniów; z 40 uczniów	
Kątownic żelaznych 12 calowych sztuk	10	18
Kątownic żelaznych 16 calowych „	15	24
Noży (te same do drzewa) „	22	42
Nożyczek siedmiocalowych „	20	40
Nożyczek większych „	1	1
Cyrkli żelaznych (te same do drzewa) „	10	20
Miarek metrycznych 50 cm. „	20	35
Kostek „	20	35
Desek do krajania tektury (50 cm. x 36 cm. x 3 cm.) na listwach „	20	40
Pras introligatorskich „	2	3
Zszywaczek „	2	4
Noży introligatorskich okrągłych „	3	4
Miseczek do krochmalu „	10	20
Pendzelków do krochmalu „	20	30
Kociółek do kleju (taki sam do drzewa) „	1	1

Dla oddziału złożonego z 20 uczniów; z 40 uczniów.

Garnek do krochmalu	sztuk	1	1
Ekierka 25 cm.	"	10	20
Osefek	"	5	8
Znacznik introligatorski	"	1	2
Przebijak 2 m./m, 4m./m.	"	2	2

Spis narzędzi

niezbędnych do slöjdu drzewnego.

Dla oddziału, złożonego z 20 uczniów; z 40 uczniów.

Zdzieraczy (zdzierników)	Strugi	sztuk	4	6
Wyrówniaczy (równiaczy)		"	10	20
Gładzików (gładników)		"	12	18
Gładyszy (spuszczów)		"	8	15
Kątników		"	2	2
Wybiorników		"	1	1
Krzywaków		"	2	2
Strużków krawędziowych		"	2	2
Znaczników		"	5	8
Węgielnic (żelazne stolarskie)		"	10	20
Węgielnic ruchomych		"	1	2
Tarników (11 calowych)		"	20	40
Tarników pięciocalowych 2 i siedmiocalowych 2, razem		"	4	6
Pilników półokrągłych 11 cal.		"	11	20
Pilników półokr. pięciocal. 2 i siedmiocalowych 2, razem		"	4	6
Pilników płaskich	"	3	15	
Dłót płaskich różnej szerokości	"	14	14	
Dłót półokrągłych 24 m./m., 12 m./m, 10 m./m. po 3 sztuki, razem	"	9	9	
Zarzynaczek (stożnic)	Piły	"	1	1
Krawężnic		"	2	3
Czopnic		"	2	3
Odsadnic		"	2	3
Krzywic		"	2	2

Dla oddziału, złożonego z 20 uczniów; z 40 uczniów.

Odśrodkowców 6 m/m	6 sztuk.		
"	12 m/m	8	"
"	14 m/m	4	"
"	16 m/m	6	"
"	28 m/m	4	"
	razem	24	24
Korb	sztuk	2	2
Skrobaczek (gładzie)	"	4	4
Młotków żelaznych	"	6	10
Młotków drewnianych	"	2	4
Obciążków (płaskie, ograżte i zwyczajne)	"	3	6
Wkrętaków (mniejszy i większy)	"	2	4
Kolców	"	4	6
Noży (t. zw. kuchennych 4 cal.)	"	22	42
Noży szwedzkich	"	4	4
Miarek suwakowych	"	10	20
Wspornie uciosowych	"	1	2
Klejców (skręcisków)	"	6	6
Toczydło	"	1	1
Kamień w korytku do ostrzenia	"	1	1
Osefek	"	5	5
Kociołek do gotowania kleju	"	1	1
Cyrkli żelaznych	"	10	20
Cyrkiel drewniany do tablicy	"	1	1
Linja duża do tablicy	"	1	1
Ekierka do tablicy	"	1	1
Linijek 12 szt. 50 cm i 6 szt. 65 cm	razem	18	30

Spis materiałów,

niezbędnych do nauczania slöjdu.

W oddziale złożonym z 40 uczniów.

w oddziale I

Papieru okładkowego (matowego)	160 arkuszy
Papieru kolorowego błyszczącego (format duży)	200 "
Krochmalu introligatorskiego	2 kg.

w oddziale II

Kolorowego kartonu	80 arkuszy
Białego papieru	80 „
Szarego papieru	80 „
Papieru kolorowego okładkowego	80 „
Krochmalu introligatorskiego	3 kg.

w oddziale III

Papieru kajetowego	280 arkuszy
Papieru okładkowego	40 „
Papieru kartonowego	120 „
Krochmalu introligatorskiego	4 kg.
Nici introligatorskich	10 dkg.
Papierek igieł.	

w oddziale IV

Papieru kajetowego	480 arkuszy
Tektury № 40, 35, 30 i 25 po 40 arkuszy	160 „
Papieru marmurkowego	160 „
Papieru groszkowanego na paski	80 „
Krochmalu introligatorskiego	4 kg.
Kleju stolarskiego	1 „
2 papierki igieł	

w oddziale V

2 deski brzożowe grub. 18 m/m, (3/4'') około 3 m długości.
6 desek sosnowych „ „ „ „ „ „ „ „
2 deski olszowe „ „ „ „ „ „ „ „
4 deski sosnowe „ 48 m/m, (2'') „ „ „ „
200 haczyków do wieszadełek.
100 uszek do wieszadełek.
Szklitego papieru № 1 — 20 arkuszy i № 1 1/2 6 arkuszy

w oddziale VI

4 deski brzożowe grub. 24 m/m (1'') około 3 m długości.
2 „ „ „ 18 m/m (3/4'') „ „ „
4 deski sosnowe „ 24 m/m (1'') „ „ „
2 „ „ „ 18 m/m (3/4'') „ „ „

12 desek sosnowych grub. m/m (1/2'') około 3 m. długości.
 Kleju stolarskiego 2 kg.
 Szklitego papieru № 1—20 arkuszy i № 1 1/2—6 arkuszy.
 1/4 kg. gwoździaków 3/4''.
 1/4 kg. „ „ 1''.
 300 śrubek 11 m/m.

w oddziale VII.

12 desek sosnowych grub. 18 m/m. (3/4'') około 3 m. długości.
 12 „ „ „ 12 m/m. (1/2'') „ „ „
 4 bale brzożowe „ 55 m/m. (2 1/4'') „ „ „
 Kleju stolarskiego 2 kg.
 Papieru szklitego № 1—20 arkuszy i № 1 1/2—6 arkuszy.
 1/4 kg. gwoździaków 5/4''.
 160 śrubek 20 m/m.

DODATEK.

Program wyżej podany może być całkowicie wypełniony w szkołach siedmio-i sześcioklasowych, a program czterech niższych oddziałów w czterech niższych oddziałach szkół pięcioklasowych; w szkołach niżej zorganizowanych musi ulegać podany materiał redukcji, zależnej od ilości czasu, przeznaczonego na roboty ręczne. Redukcja programu powinna jedynie polegać na tem, że uczniowie przerobią mniejszą ilość modeli; system i metoda powinny pozostać bez zmiany.

ROBOTY KOBIECE.

Cel nauki:

- Przygotowanie do samodzielnego wykonywania łatwych i pożytecznych robót kobiecych ze specjalnem uwzględnieniem szycia bielizny i ubrania, oraz cerowania i łatania.
- Rozbudzenie poszanowania pracy ręcznej i zamiłowania do niej.

c) Przyzwyczajanie do porządku, oszczędności i dokładności w wykonywaniu każdej pracy.

d) Kształcenie poczucia estetycznego.

Program szczegółowy.

Oddział III.

1. Szycie i zdobienie.

Robota I. Serwetka, torebka, kołnierzyk, czepeczek (do wyboru) z grubego płótna lub kanwy.

Robota II. Chusteczka do nosa z cieńszego materiału.

Przy robocie powyższych przedmiotów uczennice mają poznać:

a) Sposób skrojenia materiału po nitce w kształcie kwadratu lub prostokąta.

b) Ściegi zasadnicze zarówno w kierunku zgodnym z kierunkiem włókna lub osnowy, jak i w kierunku skośnym (ścieg przed igłą, za igłą, obręb — krzyżyki i półkrzyżyki).

c) Obrębianie brzegów (obręb zwyczajny lub mereżkowy).

2. Roboty szydełkowe i drutowe.

Robota I. Ściereczka do kurzu lub podstawa pod wazonik w kształcie kwadratu lub prostokąta, wykonana szydełkiem.

Robota II. Szalik na drutach.

Nieobowiązkowo: wstawka do fartuszka lub poszewki.

Roboty te mają na celu nauczanie ściegów zasadniczych przy robotach drutowych, szydełkowych (oczka powietrzne, oczka ścisłe, słupki, łańcuszek, drabinka).

Oddział IV.

Szycie i zdobienie.

Robota I. Halka dla dziewczynki.

Robota II. Fartuszek gospodarski.

Przy robocie powyższych przedmiotów uczennice mają poznać:

a) Krój halki (bez postępowania się formą): zdjęcie miary, krojenie materiału pojedynczego.

b) Krój fartuszka (według formy): zdjęcie miary, rysunek połowy formy, krajanie materiału złożonego podwójnie.

c) Szycie: zeszywanie brzegów prostych i skośnych, szew podszewkowy, szew francuski, zrównanie z dołu (cyrklowanie), wykończenie plisną lub wykonanie obrębu ozdobnego, wykończenie rozporoka, pętelki powietrzne, przysycie tasiemki (szelki), przysycie guzików, przysycie ząbków do halki lub wstawki do fartuszka.

2. Roboty szydełkowe: serdaczek wełniany (bez rękawów).

Nieobowiązkowo: ząbki do halki.

3. Wzmacnianie i cerowanie pończoch.

Oddział V.

1. Szycie i zdobienie.

Robota I. Koszula dzienna dla dziewczynki.

Robota II. Sukienka dziecienna kimonowa.

Przy robocie powyższych przedmiotów uczennice mają poznać:

a) Krój i szycie koszuli: rysunek formy koszuli, skrojenie według formy (wykrój szyi, wykrój pachy), zeszywanie brzegów koszuli po liniach krzywych (szwem podszewkowym lub francuskim), obręb (powtórzenie), wykończenie koszuli przy szyi, dziurki.

b) Krój i szycie sukienki: skrojenie według formy, oznaczenie konturów kredą lub radełkiem, powtórzenie ściegów poprzednio przerobionych; wykończenie przy szyi i rękawach, ozdobienie sukienki ścięciem ozdobnym (łańcuszkowym, dzierganym, gałązkowym) według wzorów samodzielnie rysowanych przez uczennice na podstawie haftów ludowych.

2. Roboty szydełkowe.

Robota I. Pończocha lub: a) kapturek dla lalki (pięta),

b) woreczek na pieniądze (stopa).

Nieobowiązkowo: koronka szydełkowa do koszuli, czepeczek dziecienny (powtórzenie ściegów poprzednio przerobionych).

3. Naprawianie bielizny: cerowanie, łatanie (łata skrojona po nitce w kształcie kwadratu lub prostokąta).

Oddział VI.

1. Szycie i zdobienie.

Robota I. Majtki dla dziewczynki.

„ II. Koszula męska (lub kaftanik).

„ III. Poszewka na jasek.

Nieobowiązkowo: koszulka lub kaftanik dla dziecka.

Przy robocie powyższych przedmiotów uczennice mają poznać:

a) Krojenie majtek (ze zwróceniem uwagi na krój form częściowo niesymetrycznych).

b) Krojenie koszuli męskiej: zdjęcie miary, rysowanie formy karczka, kołnierza i rękawów.

c) Szycie majtek: zeszywanie brzegów o linjach krzywych, wszycie w półokrągły pasek, wykończenie majtek u dołu — dzierganie ząbków.

d) Szycie koszuli męskiej: wykończenie gorsu, wszycie w karczek, uszycie rękawów z mankietami, wszycie rękawów i kołnierzyka, dziurki.

e) Szycie poszewki (na jasek): zaznajamianie się poraz pierwszy z maszyną do szycia: szwy zasadnicze, obręb, zakładki.

2) *Łatanie materiału w paski i kratki.*

Oddział VII.

1. Szycie i zdobienie.

Robota I. Spódniczka zwyczajna (lub halka z falbanką).

„ II. Bluzka.

Nieobowiązkowo: ozdobny kołnierz do bluzki z mereżką lub haftem kolorowym.

Przy robocie powyższych przedmiotów uczennice mają poznać:

a) Krój bluzki: forma bluzki i rękawa na podstawie ściślej miary, dostosowanie formy zasadniczej do obranego fasonu, zmarszczki, zakładki, oznaczenie konturów na materiale.

b) Krój spódniczki: forma spódniczki na podstawie ściślej miary, dostosowanie formy zasadniczej do obranego fasonu, zmarszczki, zakładki, oznaczanie konturów na materiale.

c) Szycie bluzki: wykończenie poszczególnych części bluzki, sfastrygowanie, przygotowanie do miary, zeszywanie i wykończenie bluzki u dołu, rękaw z mankietem, kołnierz.

d) Szycie spódniczki: zeszywanie spódniczki, wykończenie u dołu (cyrklowanie), rozporek z wypustką, pasek, kieszeń.

Uwaga. Większość powyższych robót ma być wykonana na maszynie.

2. *Łatanie i naprawianie odzieży.*

Wskazówki metodyczne do programu robót kobiecych.

Roboty kobiece w szkole powszechnej — przedmiot nauki obowiązkowy dla dziewcząt, posiadają doniosłe znaczenie, przede wszystkim praktyczne, gdyż zaznajamiają dziewczęta ze sposobem wykonania robót, niezbędnych w gospodarstwie domowym, a następnie ogólno-wychowawcze, ponieważ wdrażają do porządku, czystości i oszczędności, rozwijają poszanowanie pracy i umiejętność zużytkowania każdej wolnej chwili.

Żeby jednakże nauczanie robót kobiecych mogło sprostać swemu zadaniu, powinno odpowiadać pewnym warunkom.

1. Zamiłowanie do pracy budzić może tylko robota użyteczna, mająca bezpośrednio zastosowanie. Używanie przy nauczaniu wzorników, t. j. kawałków płótna, na których przerabia się rozmaite ścięgi, zniechęca do pracy i dlatego nie powinno być stosowane.

2. Robota zatrudna dla dziecka chyba swego celu zarówno pod względem praktycznym, jak i pedagogicznym. Koniecznym więc warunkiem dobrego nauczania robót musi być staranne przestrzeganie stopniowania trudności. Tylko robotę dostosowaną do swego poziomu umysłowego i wykształcenia technicznego może dziecko wykonać dokładnie, na dokładność zaś i czystość wykonania roboty winna być zwrócona baczna uwaga.

3. Nauczanie robót kobiecych musi być poglądowe. Uczennice przed przystąpieniem do pracy powinny obejrzeć i omówić

z nauczycielką model roboty. Nauczycielka winna zwrócić uwagę na całość, a następnie na szczegóły wykonania.

4. Nauczanie indywidualne, polegające na tem, że nauczycielka daje objaśnienia każdej uczennicy oddzielnie, jako zabierające nieprodukcyjnie dużo czasu nauczycielce, a wprowadzające na lekcji zamęt, winno ustąpić miejsca nauczaniu zbiorowemu. Nauczycielka objaśnia całej klasie sposób wykonania roboty, demonstruje za pomocą powiększonego rysunku na tablicy. Przy takim systemie nauczania wszystkie uczennice muszą mieć jednakowe roboty, jednakowej wielkości i z jednakowego materiału.

Uczennice zdolniejsze, o ile wyprzedzają w robocie koleżanki, powinny mieć roboty dodatkowe, które każdej chwili można przerwać i znowu rozpocząć. Do takiego celu nadaje się robota pończochy, dzierganie, mereżkowanie i t. p.

5. Przy wyborze robót trzeba brać pod uwagę środowisko, w którym obracają się uczennice. Należy jednak uwzględnić przedmioty, które, choć nie używane w danym otoczeniu, powinny być jednak wprowadzone ze względu na wymagania higieny (np. chustki do nosa).

6. Co do barwy, to przy pierwszych robotach należy używać przede wszystkim tkanin białych, jako takich, na których wszelkie niedokładności w robocie więcej się uwydatniają. Dopiero wtedy, kiedy uczennice wykonywują roboty czysto i dokładnie, można wprowadzać materiały barwne.

Ponieważ jednym z zadań nauczania robót ręcznych jest wdrożenie dzieci do systematyczności i porządku, trzeba zwracać baczność uwagę na czystość roboty. Należy wymagać od uczennic mycia rąk przed przystąpieniem do pracy i żądać, aby przed wyjęciem roboty nakryły ławki czystą serwetką lub papierem. Trzeba przyzwyczaić dziewczynki do utrzymywania w dobrym stanie własnej odzieży. Nauczycielka, spostrzegłszy rozdarty fartuch lub chusteczkę, winna polecić naprawienie uszkodzonego przedmiotu na lekcji cerowania i łątania.

W tym samym celu, t. j. dla przyzwyczajania dziewczynek do starannego naprawiania odzieży, uczennice winny przynosić z domu ubranie do cerowania i łątania na lekcji. Bielizną winna

być już uprana, ale nie prasowana. Naprawianie odzieży, rzeczywiście uszkodzonej skutkiem użycia, przedstawia zupełnie inne korzyści, niż cerowanie i łątanie na wzorniku. Rzeczywiście uszkodzenia znoszonego ubrania przedstawiają różne trudności i niespodzianki niemożliwe do naśladowania na wzorniku, w którym dziura jest umyślnie wycięta nożyczkami.

Lekcja robót kobiecych, poświęcona naprawie odzieży, przedstawia dogodną sposobność do pogadank o gatunkach materiałów, ich pochodzeniu, fabrykacji, drukowaniu, apreturze, wartości, cenie, o potrzebie zwracania uwagi przy łątaniu na kierunek wątku i osnowy.

Przedmiotem pogadank nauczycielki robót z uczennicami powinny też być nasze stroje narodowe i ludowe. Do nauczycielki robót kobiecych należy wykazanie ich piękna w porównaniu z niegustowną tandetą fabryczną. Należy zaznajomić uczennice z polskim (rodzimm) zdobnictwem ludowym, zwłaszcza zaś zdobnictwem, właściwym danej okolicy. Uszyte przez siebie przedmioty dziewczęta będą ozdabiać łątwami wzorami, skomponowanymi przez siebie na podstawie haftów ludowych. W ten sposób nauczanie robót kobiecych przyczyni się skutecznie do wykształcenia poczucia estetycznego.

Tego rodzaju połączenie teorii z praktyką przyniesie jeszcze tę korzyść, że podniesie w oczach uczennic znaczenie pracy kobiecej i nauczy ją szanować.

W ostatnim roku nauki robót obznajmiałą się dziewczynki z maszyną do szycia. Ilość maszyn musi odpowiadać ilości uczennic, t. j. na każde 8 do 10 uczennic powinna być jedna maszyna. Uczennice winny poznać nietylko sposób wykonywania na maszynie różnych szwów, lecz również nauczyć się czyszczenia i naoliwiania maszyny.

Kroju należy uczyć w sposób jak najprostsz, unikając wszelkich długich wywodów teoretycznych, labiryntu linii pomocniczych i oznaczania literami, co obarcza pamięć, nie przynosząc istotnego pożytku.

Nie można się łudzić, aby uczennice w tak młodym wieku wyniosły już ze szkoły powszechnej dostateczną znajomość kroju, należy jednak dążyć do tego, by umiały z nabytych wiadomości

zrobić użytek w życiu codziennem. W tym celu dziewczęta powinny nauczyć się postępowania gotowymi formami papierowymi, zmniejszania i powiększania ich i każda z nich powinna wynieść ze szkoły poszechniej komplet form najprostszych.

Uczennice V, VI, VII oddziału powinny posiadać zeszyty do zapisywania, ile materiału i w jakiej cenie zużyły na uszycie danej sztuki.

Wskazówki higieniczne.

Roboty kobiece bardziej, niż wszystkie inne przedmioty szkolne, wymagają starannego uwzględnienia przepisów higienicznych.

Lekcje robót kobiecych winny odbywać się tylko przy oświetleniu dziennem, przyczem dzieci o słabszym wzroku powinny zajmować miejsca bliżej okien.

2. Robota powinna być trzymana w odpowiedniej odległości od oka (33 cm). Roboty, wymagające za względu na drobne szczegóły mniejszej odległości, muszą być usunięte z programu szkolnego.

3. Nauczycielka musi zwracać baczną uwagę na postawę uczennicy, przestrzegać przed pochylaniem się nad robotą.

4. Do robót szkolnych nie można używać materiałów starych i zakurzonych, wydzielających duże ilości pyłu.

5. Nauczycielka musi przestrzegać dziewczynki przed przynoszeniem do naprawy odzieży lub bielizny osób chorych.

Sposób prowadzenia lekcji.

Nauczycielka, przybywszy do klasy, wyjmując z szafy i rozdaje uczennicom pudełka, w których przechowywane są roboty. Każde pudełko opatrzone jest nazwiskiem uczennicy. Jeśli niema w szkole dostatecznej ilości pudełek, wówczas uczennice szyją sobie papierowe torby, do których po skończonej lekcji składają roboty.

Jeśli na danej lekcji ma być rozpoczęta nowa robota, wówczas nauczycielka pokazuje uczennicom model, wzorowo wyko-

nany przez nią samą, a lepiej jeszcze — przez jedną ze starszych koleżanek. Następuje omówienie użytku danego przedmiotu w życiu codziennem, materiału i narzędzi, służących do wykonania. Zwrócona jest uwaga na szczegóły roboty. Nauczycielka staje w ten sposób, aby cała klasa widziała dokładnie każdy jej ruch i objaśnia na kawałku grubego materiału, znacznie większego od tego, który ma każda uczennica, sposób odmierzenia i krojenia. Następnie poleca uczennicom, by ją naśladowały, sama zaś przegląda roboty, prostując błędy i powtarzając objaśnienie tym uczennicom, które niedokładnie je zrozumiały.

Gdy robota jest już przygotowana do szycia, wówczas nauczycielka poleca uczennicom przerwanie wszelkich czynności i demonstruje dany ścieg czy szew. Do tego celu służy drewniana rama z naciągniętym kawałkiem bardzo grubej tkaniny, na której nauczycielka wykonywa dany ścieg przy pomocy wielkiej igły i kolorowej włóczki lub sznura. Chcąc, aby wszystkie uczennice dokładnie zrozumiały, nauczycielka raz jeszcze powtarza swe objaśnienie przy pomocy rysunku na tablicy lub też omawia odpowiednią tablicę poglądową, ilustrującą daną robotę. Dopiero po całkowitem ukończeniu objaśnienia uczennice przystępują do pracy, przyczem pierwsze ściegi wykonywują na małych, przeznaczonych na ten cel kawałkach. Nauczywszy się jakiejś roboty, dziewczęta powinny nabyć wprawy w jej wykonaniu; dlatego każda nowa robota obok nowych szczegółów powinna dać sposobność do powtórzenia wykonanych poprzednio. Jeśli przedmiotem lekcji jest krój, wówczas nauczycielka zdejmując miarę jednej z uczennic, poczem poleca, aby dziewczęta uczyniły to samo, zdejmując miarę jedna drugiej; nauczycielka baczy, aby czyniły to dokładnie i prawidłowo. Na podstawie zdjętej przez siebie miary jedna z uczennic przy pomocy nauczycielki rysuje formę na tablicy, przytem nauczycielka bezustannie zwraca się z pytaniami do uczennic, żądając od całej klasy współpracy i utrzymując w napięciu uwagę wszystkich.

Każda linja narysowana na tablicy musi być dokładnie objaśniona i kredą na manekinie zaznaczona dla wykazania stosunku jej do budowy ciała ludzkiego. Rysunek na tablicy po-

winien być tak wykonany, aby linje zasadnicze wyraźnie różniły się od linii pomocniczych.

Dopiero po ukończeniu rysunku na tablicy uczennice rysują formę na dużych arkuszach szarego papieru.

Gdy forma jest już narysowana, wycinają ją i przypinają do materiału. Następuje pogadanka o potrzebie i o sposobie oszczędzania materiału, o zużycowaniu skrawków, o konieczności zwracania uwagi na lewą i prawą stronę materiału, jego deseń i kierunek wątku i osnowy.

Przymierzanie sfastrygowanego ubrania powinno stanowić przedmiot baczniejszej uwagi nauczycielki. I tutaj objaśnienia i uwagi powinny być skierowane do całej klasy, a nie do uczennicy przymierzającej. Dla umożliwienia tej zasady uczen-nice w szkole powinny szyć przedewszystkiem dla siebie samych.

Pomoce naukowe.

1. Manekin lub lepiej duża lalka o ruchomych członkach.
2. Duża przykładnica z centymetrową podziałką.
3. Taśma centymetrowa.
4. Radełka.
5. Maszyny do szycia (jedna na 3 — 10 uczennic).
6. Ramy drewniane z naciągniętą grubą tkaniną. Do tego gruby kolorowy sznurek, wielka igła i szydełko.
7. Tablice poglądowe, ilustrujące wykonanie różnych ściągów i szwów.
8. Okazy tkanin różnych gatunków.
9. Żelazko do rozprasowywania szwów.

DODATEK.

Program powyższy może być zastosowany w odpowiednich oddziałach wszystkich szkół o mniejszej liczbie oddziałów; to jest program wskazany dla oddziału trzeciego i czwartego we wszystkich szkołach, program dla oddziału piątego w szkołach dwu- i więcej klasowych, oddziału zaś szóstego i siódmego w szkołach trzy- i więcej klasowych.

W żeńskich szkołach siedmioklasowych w oddziałach najwyższych, w których nie będzie warunków do prowadzenia nauki slōjdu, można zużyć godziny, przeznaczone na naukę slōjdu, na rozszerzenie nauki robót kobiecych (jeżeli nie wprowadzi się nauki gospodarstwa domowego), i to albo wszystkie godziny albo ich część; wtedy oczywiście owoce nauki będą pełniejsze. Osobne dwie godziny, przeznaczone w „Rozkładzie godzin“ na naukę robót, wtedy odpadają.

W szkołach więc koedukacyjnych w czasie nauki slōjdu drzewnego przez chłopców, dziewczęta mogą się uczyć równocześnie w innej izbie robót kobiecych (lub gospodarstwa). Godziny przewidziane w „Rozkładzie godzin“ osobno na naukę robót kobiecych, mogą w takim razie odpaść.

GOSPODARSTWO DOMOWE.

Program nauki przewiduje dla oddziałów najwyższych (V, VI, i VII) szkół powszechnych naukę robót, mianowicie roboty w drzewie. W szkołach żeńskich siedmioklasowych i wogóle dla dziewcząt w szkołach siedmio i sześcioklasowych *) można zamiast właściwej nauki robót slōjdowych wprowadzić w tych oddziałach albo rozszerzoną naukę robót kobiecych albo prowadzić w dalszym ciągu roboty tekturowe. Gdzie jednak znajdują się przychylne warunki tak pod względem odpowiedniego lokalu, jak odpowiednio przygotowanych sił nauczycielskich, a slōjd tekturowy nie będzie rokował szczególnych owoców, będzie bardzo pożądane zaprowadzenie obok robót kobiecych w zwykłym wymiarze godzin nauki gospodarstwa domowego, przedewszystkiem w oddziale VI i VII, przyczem oddział V mógłby uczyć się albo w dalszym ciągu robót tekturowych lub mieć rozszerzoną naukę robót ręcznych kobiecych.

*) W szkołach o mniejszej liczbie klas dziewczęta w oddziałach najwyższych mogą mieć w czasie slōjdu chłopców rozszerzoną naukę robót kobiecych. Zaprowadzenie nauki gospodarstwa domowego, i w tych szkołach pożądane, będzie możliwe tylko za specjalnem zezwoleniem wobec tego, że liczba godzin przewidziana w normalnym planie musiałaby w takim razie być powiększona.

Program poniżej podany podaje materiał naukowy na dwa lata. W szkołach sześcioklasowych uczennice oddziału VI i VII będą przerabiały jednego roku materiał nauki dla oddziału VI, a w drugim dla oddziału VII przeznaczony. Zajęcia praktyczne mogą oczywiście powtarzać się przez dwa lata z rzędu. Swobodne ułożenie programu nauki gospodarstwa domowego zezwala na rozłożenie odpowiednio tego materiału na trzy lata (przyczem dziewczęta w oddziale V w takim razie tak pod względem nauki teoretycznej, jak zajęć praktycznych otrzymywałyby zadania łatwiejsze), lub na skrócenie materiału naukowego nawet na rok jeden (np. dla oddziału VII), gdyby tego okazała się potrzeba. Pozostawienie tak wielkiej swobody w ułożeniu programu naukowego dla oddziałów najwyższych celem wypełnienia tych godzin, w których normalny plan naukowy przewiduje dla chłopców naukę slajdu, ma to na celu, aby ten czas móc wyzyskać jak najpożyteczniej dla młodzieży żeńskiej stosownie do warunków, w których pewna szkoła znajduje się. Wspólną zaś zasadą w postępowaniu ma ma być to, że godziny mają być poświęcone na pracę fizyczną, różną może co do formy, ale zdążającą do jednego celu wychowawczego: do wzmocnienia sprawności władz duchowych, do podniesienia godności pracy fizycznej w umysłach dzieci do godności przedmiotu szkolnego równego przedmiotom nauki czysto umysłowej, do wykazania, że i w pracy fizycznej inteligencja iść powinna w parze z wiedzą, i że każda praca fizyczna stać się może równoważącą pracę umysłową. Na drugim wprawdzie miejscu staną wartości praktyczne tej nauki, ale i te mają doniosłe pod względem społecznym znaczenie.

Cel nauki:

- a) Udzielenie wiadomości niezbędnych do samodzielnego, prowadzenia małego gospodarstwa w sposób ekonomiczny i higieniczny.
- b) Rozwinięcie poszanowania dla pracy domowej i podniesienie jej godności przez wykazanie znaczenia społecznego i kulturalnego.
- c) Wdrożenie do porządku, punktualności i oszczędności.

Oddział VI.

Kurs teoretyczny.

Znaczenie domowego ogniska w życiu rodziny i społeczeństwa. Rola kobiety, jako szafarki mienia rodziny.

Prowadzenie ksiąg i rachunków domowych. Budżet i inwentarz.

Utrzymanie porządku w domu. Codzienne i miesięczne sprzątanie mieszkania. Ślanie łóżka.

Porządek w kuchni. Niebezpieczeństwo wynikające ze złego utrzymania naczyń kuchennych. Czyszczenie naczyń kuchennych miedzianych, emaljowanych i drewnianych. Utrzymanie w porządku trzona kuchennego. Konieczność utrzymania porządku w kuchni, spiżarni, na strychu, w piwnicy, na podwórzu.

Najważniejsze wiadomości o bakterjach chorobotwórczych.

Utrzymanie w porządku i czystości bielizny, odzieży i obuwia. O mydle, sodzie, ługu, farbie, chlorku, krochmalu, benzynie i amoniaku.

O zakupach. Rozłożenie zakupów na odpowiedni czas. Gromadzenie zapasów. Przechowywanie ich, konserwowanie, suszenie.

Falszowanie produktów spożywczych.

Obowiązki spożywców (walka z fałszerstwem i spekulacją).

Codzienne czynności i starania gospodyni, mające na celu zdrowie domowników.

Kurs praktyczny.

Gotowanie*).

Zupy: krupnik gryczany z masłem, zupa jarzynowa, ziemniaczana, kapuśniak, rosół, barszcz.

Specjalne uwzględnienie gotowania jarzyn.

Pieczenie, gotowanie i duszenie mięsa wołowego i wieprzowego. Śledź. Zużytkowanie resztek mięsa (pierogi) i włoszczyzny (sałaty). Sosy: ze śmietany, koperkowy i cebulowy.

Kisiel i kompoty.

*) Przy układaniu spisu potraw należy uwzględnić możność materialną środowiska, z którego uczennice pochodzą, jak również zwyczaje i warunki miejscowe.

Kwaszenie kapusty i ogórków.
 Solenie szczawiu, kopru, pomidorów.
 Suszenie jarzyn, owoców i grzybów.
 Pieczenie bułek i ciasta kruchego.
 Herbata, mleko, kawa, kakao.

Pranie i prasowanie bielizny przyniesionej przez uczennice z domu, poczynając od przedmiotów najprostszych, jak chustki do nosa, ręczniki, poszewki, serwety, przechodząc stopniowo do bielizny osobistej.

Sprzątanie kuchni szkolnej. Opieka nad odpadkami kuchennymi (łupiny i pomyje) i ich zużytkowanie. Mycie okien i drzwi. Utrzymanie naczyń kuchennych, szklanek, widelców i łyżek. Czyszczenie noży. Oprawianie lamp.

Oddział VII.

Kurs teoretyczny.

Najważniejsze wiadomości o przewodzie pokarmowym, trawieniu, wymianie materji i oddychaniu.

Ważniejsze składniki pożywienia: białko, węglowodany, sole mineralne i woda. Rola każdego z tych składników w życiu organizmu ludzkiego.

Pokarmy mięsne: mięso (gotowane, pieczone, duszone), pasorzyty mięsne. Jaja. Mleko i przetwory mleczne. Tłuszcze zwierzęce, margaryna.

Pokarmy roślinne. Chleb (działanie drożdży lub zakwasu). Kasza, ziemniaki. O przyrządzaniu i wartości odżywczej jarzyn. Kuchnia jarska.

Cukier (sacharyna), Sól i jej znaczenie dla organizmu. Przyprawy korzenne: krajowe i kolonialne. Herbata i kawa. Napoje wysokokowe. O pijaństwie. Rola kobiety w walce z alkoholizmem. O fermentacji.

Strawność pokarmów. Konieczność uwzględnienia w odżywianiu wszystkich części składowych. Układanie jadłospisów z uwzględnieniem równowagi wszystkich składników pożywienia. Obliczanie kosztu pokarmów w stosunku do wartości odżywczej.

Zużytkowanie resztek.

Zastosowanie pożywienia do wieku, zawodu i klimatu.
 Odżywianie i pielęgnowanie niemowląt.
 Odżywianie chorych i rekonwalescentów.
 Apteczka domowa: najprostsze i najczęściej używane środki lecznicze. Zioła lekarskie (rumianek, mięta, melissa, macierzanka, kwiat lipowy, suszone maliny).

Kurs praktyczny.

Gotowanie.

Zupy ze śmietaną: barsz ukraiński, zupa szczawiowa, owocowa, grzybowa,

Jarzyny, opiekanki z jarzyn i ryżu.

Mięsa: wołowe, cielęce, baranie, wieprzowe, drób.

Zużytkowanie resztek mięsnych (klopsy, fasze kapusta, faszerowane ziemniaki).

Solenie i marynowanie mięsa.

Ryby.

Sosy: grzybowy, ogórkowy, szczypiórkowy.

Pieczenie chleba, pierników, placków, bab, strucli.

Smażenie powideł. Gotowanie kompotów na zimę.

Urządzenie dogotowywacza i zastosowanie go w kuchni.

Pranie i prasowanie bielizny osobistej—męskiej i damskiej.

Prasowanie bluzek i sukienek. Czyszczenie materjałów wełnianych i zabezpieczanie ich od moli.

Porządki w mieszkaniu i kuchni—jak w oddziale VI-ym.

Wskazówki metodyczne.

Program nauki gospodarstwa domowego obejmuje wiadomości teoretyczne z zakresu gospodarstwa i zajęcia praktyczne.

Pogadanki teoretyczne prowadzi się zależnie od warunków przed lub w czasie zajęć praktycznych.

Zajęcia praktyczne obejmują: a) gotowanie i porządki, b) pranie i prasowanie.

Jeśli liczba dziewcząt w poszczególnych oddziałach nie jest zbyt wielka a sala szkolna przeznaczona do nauki gotowania jest

odpowiedniej wielkości i posiada odpowiednią ilość trzonów kuchennych, ułożenie rozkładu zajęć nie przedstawia żadnych trudności. Cały oddział uczy się równocześnie albo gotowania, albo prania. Jeśli jednak liczba uczennic jest większa lub kuchnia mała, należy podzielić uczennice na dwa równoległe oddziały z których naprzemian jeden uczy się gotowania, a drugi równocześnie prania i prasowania.

Nauka prania musi w takim razie odbywać się albo w tej samej izbie szkolnej albo w bezpośrednio do niej przytykającej.

Uczennice zajęte gotowaniem dzieli się, zależnie od wielkości sali szkolnej, przeznaczonych na kuchnię i od ilości ustawionych w niej trzonów kuchennych na tyle grup, ile jest trzonów, a każda grupa tworzy jakby oddzielne „gospodarstwo“. Do każdego trzonu należy osobna szafa z naczyniem i osobny stół. Sprzęty te każde gospodarstwo utrzymuje w porządku. Liczba uczennic, zajętych przy jednym trzonie, nie może przewyższać 10. Gromadzenie zbyt dużej liczby uczennic przy jednym trzonie sprawia, że trudno je wszystkie zająć równocześnie, co działa ujemnie na powagę lekcji i uniemożliwia jedno z najważniejszych jej zadań t. j. wyrobienie szacunku dla pracy domowej i budzenie do niej zamiłowania.

Sposób prowadzenia lekcji.

Nauczycielka dzieli uczennice na taką ilość grup czyli „gospodarstw“, ile jest trzonów kuchennych, przeznacza każdemu gospodarstwu trzon, na którym będzie gotowało, stół do pracy i szafę z naczyniem.

Nauczycielka podaje najpierw jadłospis na ten dzień przeznaczony i dyktuje przepis wraz z wszelkimi potrzebnymi uwagami i objaśnieniami.

Zwykle robi się tylko jedną nową potrawę, a drugą znaną. Wskutek tego uczennice piszą tylko jeden przepis, poczem nauczycielka poleca odczytać go i zadaje pytania, aby przekonać się, czy uczennice należycie zrozumiały i czy nie zachodzi potrzeba dodatkowych objaśnień. Następnie zadaje pytania z powtórzenia.

Powyższy system ma na celu przygotowanie uczennic do gotowania według przepisów w książkach kucharskich.

Przepisy powinny być bardzo dokładne i jasne tak, aby nawet po dłuższym czasie, gdy nauka szkolna ulotni się z pamięci, uczennice mogły korzystać ze swoich szkolnych zeszytów.

W każdym „gospodarstwie“ (grupie) jest mniej więcej równa liczba uczennic np. — 10. Każda uczennica otrzymuje swoją liczbę porządkową.

Nauczycielka pisze na tablicy podział pracy, który dla wszystkich gospodarstw jest jednakowy.

Np. w każdym gospodarstwie w danym dniu:

1.	}	gotują zupę.
2.		
3.	}	gotują drugą potrawę.
4.		
5.	}	robią tygodniowe porządki.
6.		
7.	}	pieką chleb albo przebijają na następną lekcję kaszę, fasolę, przesiewają mąkę i t. p.
8.		
9.	}	obliczają ceny i zapisują zakupione produkty, przygotowują do obiadu, robią porządki w piwnicy i spiżarni.
10.		

Uczennice gotujące mają obowiązek utrzymania kuchni w ciągłym porządku, więc spełniają wszystkie potrzebne do tego czynności; na przykład:

1. Nastawia wodę do mycia naczyń i do dolewania do potraw. Podaje zupę i rozlewa ją na talerze.

2. Przynosi jarzyny z piwnicy i ma w opiece odpadki kuchenne. Zbiera talerze po zupie i zlewa resztki do naczynia przeznaczonego na tego rodzaju odpadki.

3. Przynosi z piwnicy drzewo i węgiel, rozpala ogień i ma go cały czas w opiece. Podaje drugą potrawę.

4. Odważa produkty, odnosi je z powrotem do spiżarni, odpowiada za ogólny porządek i nakrycie do stołu. W czasie obiadu zbiera talerze po drugiej potrawie. Ma w opiece naczynia kuchenne, aby się nie niszczyły.

Po tych wstępnych czynnościach uczennice zabierają się w milczeniu i samodzielnie do pracy, pomagając sobie w razie potrzeby przepisami zanotowanymi w zeszytach.

Nauczycielka czuwa jednakże nad wszystkim, robiąc uwagi, gdzie zachodzi tego potrzeba, i pilnując, aby wszystko odbywało się, jak należy. Dobra nauczycielka po krótkiej praktyce potrafi przewidzieć, o czym mogą uczennice zapomnieć i zapobiegnie szkodzie.

Ile razy trzeba pokazać nieznaną jeszcze czynność, nauczycielka zwołuje uczennice do siebie.

Przy obiedzie uważa nauczycielka, aby potrawy były ładnie podane, aby uczennice przyzwyczajone siedziały i prawidłowo jadły. Najlepiej omawiać sposób jedzenia przed lekcją z początkiem roku szkolnego i przed nową potrawą, w czasie zaś jedzenia nie zwracać się z uwagami do pojedynczych uczennic, lecz do ogółu.

Podczas obiadu powinien panować miły, pogodny nastrój.

Po obiedzie rozdziela nauczycielka znowu zajęcia celem doprowadzenia kuchni do porządku po gotowaniu.

Np.	1. }	Szorują drewniane naczynia i stoły.
	2. }	
	3. }	Czyszczą łyżki, noże i widelce, wiaderka i zlew.
	4. }	
	5. }	Myją naczynia.
	6. }	
	7. }	Opłukują naczynia w drugiej wodzie, obcierają i ustawiają na miejscu.
	8. }	
	9. }	Czyszczą piec, a następnie zmiatają kuchnię.
	10. }	

Jeśli układ obiadu jest taki, że po nastawieniu go trzeba jakiś czas czekać na ugotowanie się potraw, wówczas nauczycielka ma pogadanki według przepisanej programu, oraz wykonywa z uczennicami potrzebne obliczenia. Wszystkie rachunki tego rodzaju powinny być bardzo dokładnie przeprowadzone. W przeznaczonych na ten cel zeszytach uczennice notują wszystkie poczynione zakupy, ich ilość, cenę i obliczają koszt każdej

potrawy i całego obiadu razem i na jedną osobę. Jeśli jednakże posiłek da się prędko ugotować, wówczas pogadanka z teorii gospodarstwa poprzedza lekcję gotowania, a obliczenie wykonywa się po obiedzie i porządkach.

Przed rozejściem się uczennic do domu staje każda grupa przy swoim stole, a nauczycielka ogląda, czy wszystko jest należycie zrobione. Wszystkie usterki każe natychmiast poprawić. Bez takowego codziennego sprawdzania uczennice wkrótce przestałyby być dokładne i staranne w wykonywaniu swych czynności, zwłaszcza jeśli wiedzą, że następnego dnia inny oddział będzie gospodarzył.

Zaraz po lekcji nauczycielka układa jadłospis oraz rozkład zajęć na następną lekcję, bacząc pilnie, aby dzięki kolejnej zmianie zajęć każda uczennica w ciągu roku szkolnego przerobiła wszystkie zajęcia, objęte programem.

Do prania i prasowania uczennice przynoszą bieliznę z domu. Nauczycielka już naprzód musi dziewczętom powiedzieć, jakie przedmioty będą do danej lekcji potrzebne. Dążyć należy do tego, aby uczennice jednocześnie wykonywały tę samą robotę, t. j. aby na danej lekcji wszystkie prasowały np. chustki do nosa lub poszewki, co umożliwi objaśnienia zbiorowe i dopomaga do intensywniejszego zużytkowania czasu. Należy tu zachować stopniowanie, rozpoczynając od rzeczy najłatwiejszych, jak ręczniki, serwety, a kończąc na sukienkach.

U W A G I.

Jeżeli uczennice pochodzą ze środowiska bardzo niezamożnego, koszt produktów obciąża budżet szkoły; jeśli jednak uczennice są względnie zamożne, winny płacić za obiady po cenie kosztu. Nauczycielka energiczna potrafi wystarać się o produkty po cenach niższych od rynkowych, skutkiem czego opłata za obiady będzie bardzo niewielka, a uchroni uczennice od upokarzającego i demoralizującego uczucia otrzymywania jałmużny.

Koszt opału może skutecznie zredukować przez zaprowadzenie t. zw. dogotowywacza, którego urządzenie jest niezmernie proste i niekosztowne. Dno i boki dużej, drewnianej

skrzyni wyłożone są mocno skręconem sianem, które szczelnie otacza ze wszystkich stron wstawiony do skrzyni garnek. Po zagotowaniu na kuchni jakiegokolwiek potrawy wstawiamy ją z garnkiem do skrzyni i z wierzchu przykrywamy szczelnie poduszką, wypchaną sianem. Po paru godzinach wyjmujemy potrawę zupełnie ugotowaną, co oczywiście pozwala nam zaoszczędzić znaczną ilość opału.

Koszty mydła i farbki, zużytych do prania szkolnej bielizny kuchennej, pokrywa szkoła. Jeśli dziewczęta piorą swą własną bieliznę, wówczas zwracają koszt mydła.

